

Lelkészekre kiszabott börtönbüntetések a pesti cs. kir. hadbírószágon 1849-1854

Zakar Péter

Bevezetés

Julius Haynau cs. kir. tábornagy 1849. július 1-i kiáltványában tudatta, hogy rendkívüli haditörvényszékeket állítanak fel a szabadságharcban szerepet játszott személyek felelősségre vonása érdekében. Magyarország meghódításával párhuzamosan először a pozsonyi (július 10), majd a pesti (augusztus 4) megszervezésére került sor, ezt követte Aradon, Kassán, Kolozsvárott, Nagyváradon, Temesváron, Pécsen és Nagyszébenben a hadbírószágon felállítása. Pest hatáskörébe főként a szabadságharc kapcsán elkövetett – osztrák szempontból – súlyos politikai bűncselekményeket sorolták, az aradi törvényszék főként a hivatásos katonák ügyekre specializálódott, a többi hadbírószágon részben az adott régióban elkövetett cselekményeket vizsgálták ki, részben azokat a – többnyire kisebb súlyú ügyeket – amelyeket nem utaltak Arad, illetve Pest hatáskörébe. Erdélyt, mint ekkoriban külön koronaterületet nem számítva, a pesti hadbírószágon vizsgálta a legtöbb lelkész ügyét, aminek oka az egyház politikai jelentőségében keresendő.¹

A cs. kir. hadbírószágon tevékenységéről kevés feldolgozás készült. Ezek sorából kiemelkedik Hermann Egyed 1932-ben megjelent munkája, amely „A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében” címmel jelent meg. Ennek szerzője alaposan áttekintette a rendelkezésére álló abszolútizmus-kori hadbírószágon iratanyagot, ugyanakkor a szabadságharcra vonatkozó forrásokat kevésbé ismerte, így a vádlottak vallomásait időnként kritika nélkül emelte át munkájába. Elemzésünk során figyelembe kell venni azt is, hogy jelenleg a pesti hadbírószágon iratanyaga áll rendelkezésünkre a legteljesebb mértékben.²

Alexander Bach ideiglenes belügyminiszter 1849. június 28-án terjesztette elő az uralkodónak azt a proklamációt, amely, a rögtönítélő és haditörvényszéki eljárásokról intézkedett. Ferenc József július 2-án tudomásul vette a szöveget, amely Haynau aláírásával, Győrben, július 1-jén jelent meg.³ A rendelkezés meglehetősen szélesre szabta a felelős-

¹ HERMANN RÓBERT: Az 1849-1850. évi kivégzések. *Aetas* 15. (2000) 1-2. sz. 82.

² HERMANN EGYED: A magyar katolikus papság az osztrák katonai diktatúra és az abszolútizmus idejében. Gödöllő, 1932. (a továbbiakban: HERMANN E. 1932.) 1–123.

³ HERMANN RÓBERT: Az 1849–1850. évi megtorlás. Az elvek és a gyakorlat. In: Az 1848–1849. évi országgyűlés mártírjai. Szerk: Kedves Gyula – Pelyach István. Budapest, 2016. 11–63.

ségre vonandók körét, mivel eszerint rögtönítélő eljárásnak kell alávetni azt, aki „a népet lázadásra csábítja, ...a pártütő kormánytól vagy az általa kinevezett biztosoktól még parancsot elfogad, vagy annak engedelmeskedik, ...a hozzája bocsátott proklamációit vagy egyéb rendelkezéseit a cs. kir. polgári és katonai hatóságoknak, melyeket közhírré tenni hivatalos állásánál fogva köteles, kihirdetni elmulasztja, vagy azokat elsikkasztja, ... a népfelkelést a cs. kir. ausztriai vagy cs. orosz seregek ellen felhívja, rendezi, vagy vezérli”.⁴

Külön kitért a kiáltvány arra, hogy eljárást kell kezdeményezni mindazok ellen, akik császári kormányhoz hű személyek elítélésében, megbüntetésében, illetve az ilyen jellegű jogi eljáráshoz kapcsolódó cselekményekben (pl. vagyonekobbzásban) vettek részt. A rendkívüli haditörvényszékeket Haynau arra utasította, hogy több „büntett” fennforgása esetén a főbüntett kivizsgálására szorítkozzanak. A bíróságok így lelkészek esetén elsősorban a felségsértő beszédek illetve cselekmények után kutattak, amelyek halálbüntetést és annak következményeként vagyonekobbzást vontak maguk után. Haynau jogérzékét jellemzi az a kitétel, miszerint a papság kilátásba helyezett támogatását a felkelés gyors elnyomásától tette függővé. A tábornagy több ízben, így 1849. július 28-án megfogalmazta a magyarországi lelkészekkel kapcsolatos elvárásait:

„Minden vallásfelekezet lelkészeitől megvárom, hogy községeikre békítő irányban kezdjenek hatni, s óvakodjanak mindentől, ami a pártütőknek kedvezhetne. Őket teszem tehát mindenekfelett felelősekké a csend és a rendért az országban és számot tartok igyekezetükre, visszaterelni községeiket a törvényes fejedelmük iránti engedelmességre és hívségre, a törvények tiszteletére s a véres lázadástól méltó irtózatra.”⁵

A manifesztumokból az elrettentés szándékán túlmenően jól érzékelhető az a jozefinista egyházpolitikában gyökerező meggyőződés, hogy a lelkészek feladata elsősorban az állam érdekeinek szolgálata és előmozdítása. Paradox módon a magyar kormány is az egyházak társadalmi mozgósító erejét igyekezett kihasználni, és ennek érdekében az egyházi vezetésre nyomást is gyakorolt. A lelkészek ilyen módon a szabadságharc alatt két tűz közé szorultak és többnyire kivívták valamelyik harcoló fél nemtetszését.⁶

Egy 1855-ben készült kimutatás szerint a pesti cs. kir. hadbírószágon a magyarországi katonai és polgári kormányzat utasítására 1848/49-es forradalom és szabadságharc kapcsán majd 60 katolikus 13 református 4

⁴ Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott Legfelsőbb Manifestumok és Szózatoknak, valamint a cs. kir. hadsereg főparancsnokai által Magyarországon kiadott Hirdetményeknek. Buda, 1849. 96–108.

⁵ HERMANN E. 1932. 17.

⁶ HERMANN EGYED: A magyar katolikus egyház története Magyarországon 1914-ig. München, 1973. 427.

evangélikus, és 3 izraelita lelkész ellen folytattak eljárást.⁷ Ez a lista azonban nem teljes, mivel nem tartalmazza például a Görgei-féle hadseregben elfogott 9 katolikus tábori papot, akiket Pestre szállítottak, de bizonyítékok hiányában 1849 decemberében szabadon bocsátották őket.⁸

Figyelembe véve az igazoló eljárásokat, e hadbírószágon jóval több, mint 100 lelkész ügyét vizsgálták. Mivel a pesti hadbírószágra nem csak a területi illetékesség okán rendeltek ügyeket, hanem a kiemelkedő politikai bűncselekmények elkövetőit is ide szállították – ha nem menekültek el vagy nem haltak meg időközben –, továbbá e hadbírószágra iratanyaga áll legnagyobb mértékben rendelkezésünkre, ezért érdemes a lelkészekkel szembeni vizsgálatok fennmaradt iratanyagát is összefoglalni. Jelen írásunkban nem foglalkozunk sem az igazoló eljárásokkal, sem azokkal, akiket fölmentettek a vádak alól vagy halálra ítélték; továbbá nem érintjük „a tiltott vallási összejöveteleket” (szekták) és a függetlenségi összeesküvések kérdéskörét sem: kizárólag azoknak az ügyét érintjük, akiket Pesten a forradalom és szabadságharcban játszott szerepük miatt börtönbüntetésre ítélték. Szintén eltekintünk azoktól az eljárásoktól, amelyeket az uralkodó utasítására félbeszakítottak. Így például Ferenc József 1851. augusztus 25-én kelt rendelete értelmében szakították meg a vizsgálatot többek között Cserki István foksabadi, Danyi Gábor újvidéki, és Kármán Pál református lelkészek ellen. Szintén ekkor nyerte vissza a szabadságát Koros Mihály bátyai és Muyszer József barcsi latin szertartású-, valamint Papfalvy Konstantin hunyadi görög katolikus plébános is.⁹

Székesfehérvár és környéke

A székesfehérvári egyházmegye vértanúi sorába tartozik Manszbarth Antal és Streith Miklós, utóbbi káplánját is kis híján halálra ítélték. A Magyarországra bevonuló cs. kir. csapatoknak létszüksége volt, hogy felvonulási területükön a lakosság ellenállását megtörjék, ezért nem meglepő, hogy számos székesfehérvári egyházmegyes pap került a pesti hadbírószágra elé. 1849. július 14-én tartóztatták le Schwanfelder József székesfehérvári kanonokot,¹⁰ majd néhány nappal később a káptalan további tagjait: Pendl Ferencet, Aigner Károlyt, Krizsányi Ignácot, Maurer Györgyöt, továbbá Mihalik György helybeli esperes-plébánost.¹¹ Közös volt bennük, hogy valamennyijüket felségárulással vádolták, és hogy mindannyian az

⁷ Hadtörténelmi Levéltár Abszolutizmus-kori iratok Pesti cs. kir. hadbírószágra (továbbiakban: HL Absz. ir. Pesti Krg.) 1855-1/88 1081–1138. fol.

⁸ ZAKAR PÉTER: A magyar hadsereg tábori lelkészei 1848–49-ben. Budapest, 1999. 102.

⁹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1851-9/227, 1/2.

¹⁰ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/212, 235. fol.

¹¹ KOLLER JÁNOS adonyi róm[ai] kath[olikus] plébánia adminisztrátorának naplója 1848-ról. In: „Egyedül Kossuth szava parancsolt...” Katolikus papok feljegyzései az 1848/49-es szabadságharc eseményeiről. S.a.r: Zakar Péter. Szeged, 2001. 141.

1849. március 24-i szentszéki ülésen ellenezték, hogy a császáriaknak 800 forintot adományozzanak, továbbá Mihalik 1848 októberében, kerületében egy honvéd kiállítását is kezdeményezte.¹² A hadsereg rendőri hivatala és a pozsonyi katonai kerület azonban csak Schwanfelderral kapcsolatban tudott terhelő adatokat szolgáltatni. Ludwig von Leuzendorf hadbíró így szeptember 27-én javaslatot tett a többi vizsgálati fogságban lévő fogoly elbocsátására, ami október 6-án be is következett.¹³

Schwanfeldert azzal vádolták, hogy miséket mondott és körmeneteket tartott a forradalmi kormány érdekében. Ezt ő is elismerte, de Batthyány István kormánybiztos rendeleteire hivatkozott. A hadbíró szerint, noha a kényszerre való hivatkozás nem tűnt alaptalannak, ugyanakkor a vádlott saját jószántából is támogatta a forradalmi rendeletek valóra váltását, így bűnös a felkelés támogatásában. Enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy Székesfehérvárt az adott időszakban a felkelők tartották megszállva, így a törvényes kormány gyors segítségével nem lehetett számolni, hogy a lázadók nagy energiát fordítottak parancsaik gyors teljesítésére, és hogy a kanonok a forradalom előtt lojális ember hírében állt, továbbá, hogy július 14-től fogságban volt. A hadbíróság 6 hónapos porkolábi fogságot rótt ki rá, amelybe 5 hónapos vizsgálati fogságát is beszámították.¹⁴

Barsi (Neumann) József 39 éves bicskei katolikus plébánost Ladislaus von Wr̄bna cs. kir. tábornok, hadtestparancsnok utasítására tartóztatták le 1848. december végén, mert nem volt hajlandó kihirdetni Alfred zu Windisch-Grätz tábornagy proklamációit és kitűzni a sárga-fekete zászlót. Az előre törő magyar hadsereg elől menekülve az osztrákok Bécsújhelyre, majd Olmützbe hurcolták és csak szeptemberben szállították Pestre. Leuzendorf hadbíró előterjesztése szerint teljesen köztársasági érzelmű és dinasztia-ellenes beállítottságú, továbbá forradalmi meggyőződésű volt, aki követelte híveitől a cs. kir. csapatokkal szembeni fegyveres ellenállást. Írásbeli megnyilatkozásaiban szidta az uralkodót, „gyenge királynak nevezte, aki nem tudja megnyugtatni a népet”, és a király

¹² Források Székesfehérvár történetéből I. Az 1848–49. évi forradalom és szabadságharc forrásai. Szerk: Csurgai Horváth József, Hudi József, Kovács Eleonóra. Székesfehérvár, 1998. (továbbiakban: Csurgai Horváth – Hudi – Kovács 1998.) 279, 362.

¹³ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/212. fol. 234. fol. HERMANN E. 1932. 30. Mózessy Gergely szerint Pendl Ferenc is rövid börtönbüntetést kapott, a hadbírórsági iratok azonban ezt nem támasztják alá. MÓZESSY GERGELY: A székesfehérvári egyházmegye 1848/49-ben. In: Közlemények Székesfehérvár történetéből. „Akit szolgáltatok egy árva hon volt...” Az 1998. május 13-án, szeptember 29-én és november 12-én rendezett tudományos tanácskozás előadásai. Szerk: Csurgai Horváth József, Demeter Zsófia. Székesfehérvár, 2000. (továbbiakban: MÓZESSY 2000.) 195–211.

¹⁴ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/212. 229–245.

helyett Kossuthért imádkozott. Készséggel kihirdette a lázadók kiáltványait, miközben az osztrák hadsereg vezérét a legdurvábban szidalmazta. Leuzendorf fegyveres felkelésben való részvétel és 2. fokú felségárulás miatt 20 éves, vasban eltöltendő várfogságot és ráadásul papi méltóságától való megfosztását javasolta. A hadbíróság egyhangúan jóváhagyta az előterjesztést, de az egyházi vezetés tiltakozása miatt papi méltóságától nem foszthatták meg.¹⁵

Barsi először azt hitte, Euthym Nedelković hadbíró összetévesztette valakivel az ítéletek felolvasása során, mire az tudatta vele, hogy Julius von Haynau tábornok, Magyarország teljhatalmú kormányzója a halálát kívánta.¹⁶ Olmützben raboskodott, ahol Földy János naplójegyzetei szerint kétségkívül ő volt a nyelvtanulásban „a legnagyobb kapacitás”. „Ritka észbeli tehetségei mellett azonban – folytatta a naplói – az emberekkel bánásmódja nem a legnyerélyesebb, [!] egyáltalában nem lekötelező.”¹⁷ 1852-ben Ferenc József először elengedte büntetésének felét, majd 1856-ban amnesztiában részesítette.¹⁸ Ezután áttért a református hitre, dolgozott nevelőként és tanárként, az általa már 1848/49-ben is művelt újságírást is magas szinten művelte, 1867 után pedig a Statisztikai Hivatalban dolgozott, végül 1870-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta.¹⁹

Szintén Pesten ítélték el Pados János székesfehérvári szentszéki jegyzőt is, akit 1848. augusztus 28-án először a székesfehérvári nemzetőrök,²⁰ majd október 26-án a dunántúli önkéntes mozgó nemzetőrség tábori lelkészévé neveztek ki.²¹ Motivációját sem rejtette véka alá Farkas Ferenc káptalani helynökhöz intézett levelében, amely szerint „én, mint besorozott nemzetőr, hazám iránti tartozásomat lerovandó, hogy másoknak is buzdító példát szolgáljak, a feltett kérdésre [Önként az ellenség elé áll-e? – Z. P.] magam részéről igennel feleltem, s az egész nemzetőrség előtt kinyilatkoztattam, miszerint Istenért és hazáért minden áldozatra, még

¹⁵ HL Absz ir. Pesti Krg. 1849-2/251. 232–239. fol.

¹⁶ BARS JÓZSEF: Utazás ismeretlen állomás felé és Berzsenyi Lénárd rajzai. Az olmützi foglyok arcképsorozata. S.a.r. Simon V. Péter. Budapest, 1988. (továbbiakban: BARS 1988.) 98.

¹⁷ Magyar Tudományos Akadémia (MTA). Kézirattár Naplók, K. 686. Földy János 1855. évi naplója 14. Stilizálva, átfogalmazva és rossz dátummal közli FÖLDY JÁNOS: Világostól Josephstatig 1849–1856. S.a.r: Balassa Imre. Budapest, 1939. (továbbiakban: FÖLDY 1939.) 139.

¹⁸ HERMANN E. 1932. 101.

¹⁹ MÓZESSY 2000. 205.

²⁰ Csurgai Horváth – Hudi – Kovács 1998. 197.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltár (a továbbiakban: MNL OL) Kosztolányi-család levéltára. Kosztolányi Mór Dunántúli mozgó önkéntes nemzetőrség vezére Levelezési Jegyzőkönyve 1848. aug. 29 – 1849. jan. 1. (C 133) N°. 180.

életemnek fölládozására is kész vagyok”.²² 1849 áprilisában tiltakozott Gaal Eduárd császári biztos rendelete ellen, amely megfosztotta jegyzői hivatalától és Bogdányba rendelte káplánnak,²³ kivívva ezzel Gaal neheztelését, aki ismételten határozottan sürgette rendelete végrehajtását.²⁴ 1849. június 30-án tudatta Pados a szentszékkal, hogy beáll a honvédek közé, ahol világosi fegyverletételig harcolt a Kmety-hadosztályban.²⁵

Terhére rótták, hogy 1849. június 10-én a székesfehérvári székes-egyházban, majd 14-én és 17-én a felsővárosi templomban a Horváth Mihály által meghirdetett kereszties hadjárat során prédikált és ő felsége kormányát „gyanúsította és gyalázta”, továbbá önként beállt a honvédek közé. A vádlott kényszerre hivatkozott, ezt azonban Johann Schindelar hadbíró nem fogadta el, tekintettel arra, hogy már Jellačić elleni harcokban kompromittálta magát, nem is beszélve 1849 nyaráról. Enyhítő körülményként vette figyelembe ugyanakkor meggondolatlanságát és fiatalkori könnyelműségét. Mindezerért a hadbíróóság 1850. január 5-én 6 év, vasban eltöltendő szabadságvesztésre ítélte. Haynau megerősítését követően 1850. január 10-én kezdte meg büntetése letöltését.²⁶ Munkácson, majd Olmützben raboskodott ahol Montesquieu „L' esprit des lois” (A törvények szelleméről) című klasszikusát fordította magyarra, és a magyar nyelv oktatásával is foglalkozott.²⁷ 1852-ben az uralkodó elengedte büntetésének felét,²⁸ 1853-ban pedig kiszabadult fogságából.²⁹

Ezt követően Károlyi György gróf gyermekeinek nevelője volt, majd rövid időre megkapta a nagyhantosi plébániát, de onnan politikai okokból vissza kellett térnie a grófi családhoz. 1867-ben a pesti egyetemen orvosi diplomát szerzett, és tudását külföldi egyetemeken is szeretne volna gyarapítani, de erről Jekelfalussy Vince püspök lebeszélte, így Zsámbékra került plébánosnak, majd esperes-plébánosnak. Már ekkor felháborodottan tiltakozott az ellen, hogy az egyházmegyei hivatal nem használta doktori címét, majd a katolikus-autonómia mozgalom kudar-

²² Székesfehérvári Püspöki Levéltár (a továbbiakban: SZPL) N°. 5268. 1848:554.

²³ Csurgai Horváth – Hudi – Kovács 1998. 364–365. A rendelet azért volt megalázó, mert Pados pappá szentelését követően már szolgált Bogdányban. DOBRÁN ZSUZSANNA: Pados János – egy tizenkilencedik századi papi életút a liberalizmus vonzásában. *Belvedere Meridionale* 14. évf. (2002) 3–4. sz. (a továbbiakban: DOBRÁN 2002.) 11.

²⁴ SZPL N° 5268. 1849:235.

²⁵ Csurgai Horváth – Hudi – Kovács 1998. 419–420.

²⁶ HL Absz. ir. 1849-3/158. 500–511. fol. Mózessy Gergely szerint júliusban prédikált, de ez azért sem valószínű, mert akkor a Kmety-hadosztályban szolgált. MÓZESSY 2000. 207. A hivatalos lapban is június szerepel, a hadbíróági ítélet fordításában. *Magyar Hírlap* 2. évf. 75. sz. (1850. február 10.) 309.

²⁷ BARSÍ 1988. 163–164.

²⁸ HERMANN E. 1932. 101.

²⁹ MÓZESSY 2000. 207.

ca, a tervezett liberális reformok elmaradása miatt lemondott javadalmáról. 1872-ben európai tanulmányutat tett, majd visszavonultan, gazdálkodóként és gyakorló orvosként élt 1892-ben bekövetkezett haláláig Nemestördemicen.³⁰ Egész életében jelentős irodalmi munkásságot fejtett ki, számos lapban publikált cikkeket, a teológia mellett az irodalom és a természettudományok, továbbá az útleírások is vonzották. 1880-ban egyik költeményében egykori zászlóaljnak is – amelyben 1849-ben harcolt – emléket állított: „A tizedik zászlóaljnak / Vitéze / Voltam én; / mely hirt és nevet / Tetéze / Zászlójára; fényesebbet / Mint magok, / Az ég boltján / fennragyogó / Csillagok.”³¹

A börtönbüntetésre ítélt lelkészek közül kétségtelenül Kőnig Mór székesfehérvári egyházmegyei vértesszabasi káplán állt közel a halálos ítélethez, akit plébánosával együtt 1849. augusztus 17-én tartóztattak le. Mindkettőjüket forradalmi proklamációk felolvasásával vádolták, azonban Kőnig ellen még súlyosabb vádak is megfogalmaztak. Ő ugyanis 1849. június 3-án felolvasta a függetlenségi nyilatkozatot, majd 12-én egy függetlenségi ünnepélyen a császári házat gyalázta és arra oktatta az embereket, miszerint felhívás esetén csatlakozzanak a népfelkeléshez, hiszen egy magyar nem ismerhet szebb halált annál, mintha a hazájáért hal meg. A káplánt időközben – noha erre a vizsgálat során nem derült fény – kinevezték Vértesszabasi, Szár, Vértesszabasi és Gánt községek népfelkelő csapatainak parancsnokává. A tényállást több tanú, így Schweininger Ádám, Kraincz István, Stank Ferdinánd, Bravetz Jakab és Tilly Mihály tanúvallomása is megerősítette.³²

Mindkét vádlott kényszerre, illetve a megtorlástól való félelemre hivatkozott. Kőnig tagadta, hogy pártolta volna a népfelkelést, majd bevette a döntő érvet: ő nem szabad akaratából kísérte el a népfelkelőket, hiszen plébánosa akaratának nem szegülhetett ellen. Wilhelm Mitlacher hadbíró mindkét vádlottra kötél általi halálbüntetést javasolt kiszabni felségárulás büntette miatt, hivatkozva a katonai törvénykönyvre és Haynau 1849. július 1-i proklamációjára. A hadbírósnak elnöke, Deyák őrnagy meglegedett volna 20-, illetve 15 éves börtönbüntetéssel, de a hadbírósnak szótöbbséggel a plébánost kötél általi halálra, káplánját viszont a félelemre és a rá nehezedő morális kényszerre hivatkozva 15 évi, vasban eltöltendő várfogságra ítélte.³³

Kőnig Mór Königsgrätzben raboskodott, de egy rokona segítségével áthelyezték a helybeli kórházba, ahol egy porkoláb felügyelete alatt egész nap a szabadban lehetett. Az egyik helybeli kanonok étellel, könyvekkel,

³⁰ DOBRÁN 2002. 15–21; MÓZESSY 2000. 207.

³¹ PADOS JÁNOS: Myrtuslombok. Költeményfüzér. Budapest, 1880. 66.

³² K[ŐNIG] [MÓR]: Streith Miklós emlékezete., in: Gyászlapok a magyar szabadságharc történetéből. S.a.r.: Boross Mihály. Székesfehérvár, d. n. 66. HL Pesti Krg. 1849-1/364. 298–300. fol.

³³ HL Pesti Krg. 1849-1/364. 301–303, 315–316. fol.

sőt újságokkal is ellátta fogsága alatt. 1854 szeptemberében amnesztiával szabadult ki fogságából.³⁴ Dolgozott nevelőként, majd visszatért egyházmegyéjébe: 1870-ben szentszéki bíróvá, 1873-ban kanonokká, 1876-ban pedig budai főesperessé és visegrádi apáttá nevezték ki.³⁵

Székesfehérvár városához kapcsolódik Tamás Brunó ferences szerzetes esete, akit megyeszerte kiváló céllövőként ismertek. 1849. augusztus 10-én a székesfehérvári népfelkelők – köztük Tamás és rendtársa Hermán Jeremiás³⁶ – megtámadják Eugen Isidor Falkenhayn cs. kir. vezérőrnagy különítményét, de vereséget szenvednek. A császári csapatok megszállták és részben felgyújtották a települést, majd elvonultak Pákozd irányában. Tamás Brunó elmenekült Veszprémen át Füredre, de néhány nappal később, szeptember 6-án, visszatért Székesfehérvárra.³⁷ 1849. október 26-án ítélték el 6 éves várfogságra, Olmützben raboskodott,³⁸ majd 1850-ben amnesztiával szabadult.³⁹

Több éves fogság

Szekeres György nádudvari plébános-helyettes a császári csapatok közeledésének hírére 1849 júliusában Szentistvánra, majd Bajára menekült, ahol letartóztatták és Szegeden keresztül Pestre hurcolták. A vád szerint nem csak a forradalmi proklamációkat hirdette ki a szószékről, hanem fegyveres felkelésre is buzdította híveit a szerbek, az oroszok és a cs. kir. hadsereg ellen. V. Fedinándot és Ferenc Józsefet is szidalmazta: az előbbiről azt mondta hogy „egy semmirekellő ember és nincs rendes arca, hanem vízfejű vagy tökféjű; az utóbbi viszont takonypócnak nevezte”. A keresztes hadjárat kapcsán öt körmenetet tartott, továbbá röviddel a császári csapatok megérkezése előtt követelte híveitől, hogy házaikat rombolják le, tulajdonukat semmisítsék meg és meneküljenek a felkelőkhöz, azért, hogy a császári csapatok semmit se találjanak. A vádak 17 tanúvallomás erősítette meg, enyhítő körülményként Pankraz Kanzler hadbíró a forradalmárok terrorizmusát, az egyházi főhatóság utasításait, továbbá lázító tevékenységének sikertelenségét vette figyelembe. Ennek ellenére kötél általi halálra és az azzal szükségképpen együtt járó vagyonelkobzásra tett javaslatot a hadbírósnak.⁴⁰

³⁴ HERMANN E. 1932. 95, 99–101.

³⁵ MÓZESSY 2000. 203–204.

³⁶ MESZLÉNYI ANTAL: A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben. Budapest, 1928. 166–167.

³⁷ Az 1848 és 1849-ik évi szabadságharcban részt vett római és görög katolikus paphonvédek albuma. Szerk: Ambrus József, Nagyikinda, 1892. 211–212.

³⁸ HAJDÚ LAJOS: Börtönkrónika. Első Közlemény. Hazánk s a Külföld 6. évf. 8. sz. (1870. február 24.) 127.

³⁹ HERMANN E. 1932. 100.

⁴⁰ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1850-1/19. 629–633. fol.

A hadbíróági szavazáson az elnöklő őrnagy és a hadbíró a halálbüntetésre, az őrmester 12 éves, míg a hadbíróság többi tagja 10 éves várfogságra szavazott, így szótöbbséggel utóbbi szerepelt az ítéletben is, amelyet Haynau még aznap, 1850. január 15-én megerősített⁴¹ Elítélését követően Szekeres a szentszék, illetve érseke közbenjárását kérte. Munkácson, majd – amint Barsi József is említi – Olmützben raboskodott,⁴² 1852. április 28-án levélben köszöntötte Kunszt József újonnan kinevezett kalocsai érseket.⁴³ Az uralkodó még abban az évben elengedte büntetésének egyharmadát.⁴⁴ Földy János feljegyzései szerint orvosi tudományokkal foglalkozott, „és mint dilettáns gyógyítót”⁴⁵ 1853. július 29-én halt meg a helybeli rabkórházban.⁴⁶

Laky Demeter és Sebesy Kálmán, a csornai premontrei kanonokrend tagjai, 1848-ban a keszthelyi gimnázium tanárai voltak. Mindketten beléptek a nemzetőrségbe ahol főhadnaggyá, illetve századossá választották őket, júliusban a keszthelyi nemzetőröket ők vezették le a Dráva-vonal védelmére.⁴⁷

Josip Jellačić támadását követően a nemzetőrség is feloszlott, így a két tanár visszatért a gimnáziumba tanítani. 1849. május 25-én Laky üdvözölte a keszthelyi kikötőben Csertán Sándor kormánybiztost, Sebesyt pedig a földfoglaló mozgalmak támogatásával vádolták meg június elején, de később felmentették a vádak alól. Az 1849. július 15-én megtartott megyegyűlés népfelkelést rendelt a Szántói-járásban,⁴⁸ amelynek keretében Laky Zalaváron 100, Sebesy pedig Vonyarcon és Vashegyen 60 embert toborzott, majd egyesültek Tóth nemzetőri alezredes alakulataival Keszthely környékén. A felkelők egy ütközet során szétfutottak, de a vádlottak nem tértek vissza Keszthelyre, hanem bujkáltak, amíg szeptember 6-án Jeruska János rezi plébánosnál le nem tartóztatták őket. Helyzetüket súlyosbította, hogy a Knesevich-dandár parancsnokságának 1849. szeptember 7-én kelt jelentése szerint a környéken mindaddig

⁴¹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1850-1/19. 636. fol.

⁴² BARSÍ 1988. 128.

⁴³ „eszmék és dolgok zavarában” 1848/49 és ami utána következett... Válogatott dokumentumok a Kalocsai Érseki Levéltár anyagából (Forráskiadvány). Szerk: Lakatos Andor és Sarnyai Csaba Máté. Kalocsa, 2001. (továbbiakban: Lakatos – Sarnyai 2001.) 193–194, 220–221.

⁴⁴ HERMANN E. 1932. 101.

⁴⁵ MTA Kézirattár Naplók, K. 686. Földy János 1855. évi naplója. 17. Vö: FÖLDY 1939. 141.

⁴⁶ Lakatos – Sarnyai 2001. 231.

⁴⁷ A szabadságharc emlékei Zalában 1848–1849. Szerk: Béres Katalin. Zalaegerszeg, 1999. (továbbiakban: Béres 1999.) 18.

⁴⁸ CZIGÁNY LÁSZLÓ: Laky Demeter és Sebesy Kálmán a szabadságharcban (1848 – 1849). In: Zalai történeti tanulmányok 1994. Szerk: Bilkei Irén. Zalaegerszeg, 1994. (Zalai Gyűjtemény 35.) 203–214.

nem lesz nyugalom, míg ezt a két papot ártalmatlanná nem teszik. A vádakat azonban nem sikerült tökéletesen bizonyítani, így október 13-án 8-8 év vasban eltöltendő várfogságra ítélték őket.⁴⁹

Olmützben kezdték büntetésük letöltését, ahol kezdetben feltűnően sok volt a pap. 1852 júniusában azután átszállították őket Josephstadt-ba,⁵⁰ ahol péntekenként a templomi pap-kórusban latin egyházi énekeket adtak elő.⁵¹ 1852-ben Ferenc József elengedte büntetésük felét, így 4 év letöltését követően szabadultak.⁵² A csornai rendházban húzták meg magukat, a hatóságok még évekig akadályozták szabad mozgásukat. Laky kezdetben házgondnok és préposti titkár volt, később az 1880-as években perjellé, majd rajki címzetes préposttá nevezték ki. Népszerűek voltak stilisztikai, retorikai és poétikai tankönyvei. Sebesy az 1860-as évek közepétől a szombathelyi főgimnáziumban tanított.⁵³

Valószínűleg a minisztertanács és Haynau közti feszültségeknek köszönhetően került szabad lábra Munkácsy Albert szaporcai református lelkész. Alexander Bach belügyminiszter 1850. április 16-án felszólította Haynau-t, hogy állítson össze egy listát a politikai elítéltekről. Haynau nem teljesítette a kérést és csak a császár határozott felszólítására engedelmeskedett. Július 5-én azután a pesti cs. kir. hadbírószágon hozott 34 halálos ítéletet megerősített, majd a vádlottakat még aznap kegyelemben részesítette és szabad lábra helyezte. Ez a kegyelmezési cselekmény, mivel alkalmas volt Ferenc József tekintélyének aláásására, Haynau azonnali nyugalmazásához vezetett.⁵⁴

Munkácsy radikális politikai beállítottságú lelkész volt, aki fontos szerepet játszott Táncsics Mihály megválasztásában. Láng Ferdinánddal, a Batthyány-uradalom ispánjával együtt szervezte meg 1848. május 28-án azt a népgyűlést a drávacsepelyi erdőszélen, ahol a szomszédos falvak követeivel együtt Táncsics jelöltségének támogatása mellett döntöttek. Munkácsy ekkor és később is a regálék és a kisebb királyi haszonvételek eltörlése mellett emelte fel a szavát. Batthyány Kázmér főispán „mint nyughatatlant” és „izgatót” mutatta be Szemere Bertalan belügyminiszternek írt levelében. A vármegye vizsgálatot kezdeményezett ellene, de felmentették, az egyházi felettes hatóság viszont 1849. július 4-én felfüggesztette állásából.⁵⁵

⁴⁹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-2/442. 975–986. fol.

⁵⁰ BARSÍ 1988. 113, 152.

⁵¹ FÖLDY JÁNOS: Visszapillantás a múltba. MTA Kézirattár Naplók. K. 686. 75. Átfogalmazva közli FÖLDY 1939. 125.

⁵² HERMANN E. 1932. 97, 113–114.

⁵³ Béres 1999. 86–87.

⁵⁴ HERMANN RÓBERT: Megtorlás az 1848-49-es forradalom és szabadságharc után. Budapest, 1999. 116–119.

⁵⁵ KISS GÉZA: Adatok Munkácsy Albert portréjához, különös tekintettel 1848–1849-es tevékenységére. In: Baranyai helytörténetírás 1973. Szerk: Szita László.

1849 szeptemberében tartóztatták le Pécsen, ahol purifikáltatni akarta magát. Azzal vádolták, hogy májusában részt vett a Kossa Dániel által szervezett népfelkelésben, és állítólag a gerillavezető utasítására egy lojális érzelmű jegyzőt, Böck Józsefet átadta a magyar hatóságoknak. Amikor később Szentmiklósnál a császári határőr csapatok szétverték a népfelkelőket, Munkácsy Tolna megyébe menekült és bátyjánál Tengődön bujkált szeptemberig, amikor Pécsen benyújtotta purifikációs kérelmét. Mind a népfelkelésben való részvételével, mind a jó érzelmű jegyző elhurcolásával és kiszolgáltatásával kimerítette a felségárulás büntetést – érvelt a Josef Gallina főhadnagy-hadbíró – a tényállást Szabó István, Szilágyi István és az elhurcolt jegyző tanúvallomása tökéletesen bizonyította. A vádlott elismerte, hogy részt vett a népfelkelésben, de kényszerre hivatkozott. A hadbíró szerint azonban nagyon készségesen teljesítette a lázadók parancsait. Gallina hadbíró felségárulás miatt 10 éves, vasban eltöltendő várfogságot javasolt, amit a hadbíróság, 1850. április 4-én egyhangúan jóváhagyott. Haynau azonban júniusban megkegyelmezett a vádlottnak és elrendelte szabadon bocsátását.⁵⁶ Ezután visszavonult a közélettől, 1852-ben megnősült és feleségével együtt hét gyermeket nevelt fel.⁵⁷

Perlaky László piarista szerzetest, a budai gimnázium tanárát a budai kerületi parancsnokság 1849. február 20-i rendelete vonták vizsgálat alá. 1849. április 23-án útnak indították Laibachba, június 23-án Pozsonyba, augusztus 11-én pedig Olmützbe, végül szeptemberben visszaszállították Pestre.⁵⁸ Rendkívül veszélyes tevékenységet fejtett ki – írta előterjesztésében Leutzendorf hadbíró –, a felkelés vezetőit erősen dicsőítette, míg az állam vezetőit szidta és rablóknak nevezte. Ezt a rossz szellemet beloptotta a tanuló ifjúságba is, hiszen 1848 decemberében a forradalmat dicsőítő dolgozatot íratott velük és retorikai előadásainak példamondatai is lázítók voltak. Fegyveres felkelés vétségében bűnös [!], amit az is tetéz, hogy az 1848. október 3-i manifesztum után is folytatta bűnös tevékenységét, még szónoklattan tankönyve is hemzseg a lázító mondatoktól. Mindezért 1849. szeptember 15-én 8 év várfogságra ítélték.⁵⁹ Több világi pap társával együtt megláncolva Olmützbe vitték, ahonnan 1850-ben átszállították Josephstadtba, ahol júliusban amnesz-

Pécs, 1973. (A Baranya Megyei Levéltár évkönyve) (a továbbiakban: Kiss 1973.) 115–130.

⁵⁶ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1850-1/104. 597–606. fol.

⁵⁷ Kiss 1973. 127–130.

⁵⁸ GÁL ISTVÁN: A piaristák részvétele a szabadságharcban. (1848/49.). In: A magyar kegyes tanítórend budapesti róm. kat. kollégiumának (általános iskola és gimnázium) évkönyve az 1947 – 48. iskolai évről. Szerk:Papp László – Dragos Károly. Budapest, 1948. 15–37.

⁵⁹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-2/259. 288–297. fol.

tiában részesült. 1853-tól tanított Veszprémben majd Kolozsváron, végül 1857-től Szegeden, ahol áttért a református hitre.⁶⁰

Fratrits Lőrinc bajsai katolikus plébános 1849. augusztus 13-án éppen egy temetésről tért haza, amikor behívták a község házára és Johann Szaibert cs. kir. őrmester a kezébe nyomott egy marék Haynau-féle proklamációt, azzal, hogy hirdesse ki azokat a szöszékről. Mivel a plébános korábban is megtagadta az általa törvénytelennek tekintett hirdetések közzétételét, arra hivatkozva, hogy ő csak az érsek vagy a szentszék által küldött kiáltványokat hirdeti ki, a kérést megtagadta, és anélkül, hogy átvette volna azokat, hazatért. Erre két nappal később elfogták és Szabadkán, Szegeden, Temesváron, Aradon keresztül végül Pestre szállították. Azzal védekezett, hogy nem ismerte Haynau kiáltványait, amelyek elrendelték a császári rendeletek felolvasását, illetve, hogy egyházi előjáróitól félt, hiszen az ilyen iratokat Magyarországon az ordinárius vagy a szentszék szokta szétküldeni. Ez a védekezés azonban a késői jozefinizmus utolsó évében, amikor a papokat állami alkalmazottnak tekintették, kevésbé lehetett hatékony így Oehl százados-hadbíró javaslatára szeptember 7-én a hadbírószág egyhangúan 5 év vasban eltöltendő várfogságra ítélte, és Kempen altábornagy az ítéletet másnap meg is erősítette.⁶¹

Fratritsot egyáltalán nem törte meg a fogság: miután 1850. július 15-én szabad lábra helyezték, a kalocsai szentszéknek írt levelében vonakodott elismerni Ferenc Józsefet törvényes magyar királynak, amikor azonban megtudta, hogy emiatt nem fogják alkalmazni, meghátrált, és így – egy hónapos zárdafogságot követően – visszatérhetett az egyházmegyei szolgálatba.⁶²

Gál Tádé csúzi katolikus plébános – több paptársához hasonlóan – nem tette közzé Windisch-Grätz kiáltványait.⁶³ Amikor 1849. február 25-én a plébániájához tartozó filiában, Fűrön, még mindig felolvasta a magyar kormány rendeleteit és arról prédikált, hogy hívei tartsanak ki az Országos Honvédelmi Bizottmány mellett, mert Kossuth ügyét nem lehet fegyverekkel legyőzni, elrendelték a letartóztatását, majd március 9-én Pestre szállították. Ráadásul arra bízta hallgatóságát, hogy ellenséges megszállás esetén mérgezzék meg az élelmiszereket. Lanzendorf hadbíró enyhítő körülményként vette figyelembe, hogy szeptember közepén már hét hónapja vizsgálati fogságban volt, így szeptember 15-én 2 éves várfogsággal bűnhődött politikai felfogása miatt.⁶⁴

⁶⁰ Catalogus religiosorum Provinciae Hungariae Ordinis Scholarum Piarum, 1666–1997. S.a.r. Léh István – Koltai András. Budapest, 1998. 295.

⁶¹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/489 822–826. fol.

⁶² Lakatos – Sarnyai 2001. 209–211, 215–216.

⁶³ PIRY CIRJÉK JÁNOS: Érsekújvári napló 1848/1849. S.a.r. Koncsol László. Pozsony, 1998. 109–110.

⁶⁴ HL Absz. ir. Pesti cs. kir. hadbírószág 1849–2/220. 125–126. fol., vö.: Hermann 1932. 33.

Olmützben raboskodott, ahol festéssel ütötte el az időt,⁶⁵ 1850-ben amnesztiával szabadult.⁶⁶ A csúzi és a fűzi katolikus hívek Scitovszky János esztergomi érsekhez fordultak Gál visszahelyezése, vagy legalább egy megfelelő javadalommal történő ellátása érdekében: „Kegyelmes Herceg! – írták folyamodványukban. – A hálátlanságnál ocsmányabbat nem ismerünk, tudjuk pedig, és nagyon élénk emlékezetünkben van még, miképp és mennyit fáradoztunk lelkipásztorkodásának ideje alatt T. Gál Tádé úr, miképp mint feddhetetlen élete, becsületes jelleme, mint kötelességének pontos teljesítése által, jelesül az iskolás kisdédek oktatása körül tett fáradozása által teljes becsülésünket, tiszteletünket, és szeretetünket megérdemlé.”⁶⁷ Gált végül 1851-ben nevezték ki Péliföldszentkeresztre plébános-helyettesnek.⁶⁸

Kisebb súlyú politikai bűncselekményektől a köztörvényes ügyekig

Gyorsan elítélték Batky Vilmos ferences atyát, aki 1849. július 31-én beszélgetésbe elegyedett a 6. könnyűlovas ezredben szolgáló Wenzel Elger cs. kir. tizedessel, s akinek azt mondta, hogy a császáriak hiába mennek Szegedre, „ott nem fognak salátát enni”, mert beletörik a foguk és Görgei is hátba fogja őket támadni. Augusztus 7-én hozták be az Újépületbe, többek között Szekeres Györggyel együtt.⁶⁹ 1849. szeptember 5-én a cs. kir. hadsereg szidalmazásáért és katonai rémhírek terjesztéséért 1 éves vasban eltöltendő porkolábi fogságra ítélték.⁷⁰

A tavaszi hadjárat sikerei hatására az esztergomi érsekség királypárti vezetői Bécsbe menekültek. Kunszt József általános helynök 1849. április 21-én Jaross Vince kanonokot bízta meg az egyházmegye ideiglenes irányításával.⁷¹ Utóbbi a magyar forradalmi hatóságok bizalmát is élvezte, hiszen Palkovics Károly kormánybiztos a Vallás-, és Közoktatásügyi Minisztériumhoz intézett, 1849. június 25-én kelt jelentésében becsületes hazafiként jellemezte őt, noha egyházkormányzati kérdésekben konzervatív elveket vallott.⁷²

⁶⁵ BARSÍ 1988. 150.

⁶⁶ HERMANN E. 1932. 95–97, 100.

⁶⁷ Prímási Levéltár Archivum Ecclesiasticum (a továbbiakban: PL AE) Scitovszky-iratok Cat. 61. 1850:1621.

⁶⁸ ZAKAR PÉTER: „Hazám sorsa az én sorsom.” Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben. Szeged, 2003. (a továbbiakban: ZAKAR 2003.) 102.

⁶⁹ KERTÉSZ PÁL: Emlékezés Gonczeczy János szatmáregyházmegyei papról, 1848-49. szabadságharcunk vértanújáról. Budapest, 1941. 31.

⁷⁰ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/74. 341–347. fol.

⁷¹ PL AE Acta Vicariatus Strigoniensis (a továbbiakban: AVS) Num. Princ. I. V 385 2. cs 1849:575.

⁷² Palkovics jelentését közli FAZEKAS CSABA: Dokumentumok Haynald Lajos 1849. júniusi hivatalvesztésének történetéhez. Századok 135 (2001/1.) 178–180.

A császári csapatok ismételt térnyerését követően 1849. augusztus 28-án Jaross Vincétől ismét Kunszt József vette át az egyházmegye gyakorlati irányítását. Előbbit letartóztatták, mert az érsekség papságának szétküldte Horváth Mihály keresztes hadjárattal kapcsolatos rendelkezéseit. Kunszt levélben kérte Karl Geringer altábornagyot, a pest-budai cs. kir. katonai kerület parancsnokát paptársa szabadon bocsátására. Kunsztot meglepte a helyettese letartóztatásáról szóló hír. „Rettenetes terrorizmus által életre keltett erkölcsi szabadsághiányban” követte el azokat a cselekményeket, amelyeket most a terhére rónak. Ha nem engedett volna – vélekedett Kunszt –, akkor tettlegességre került volna sor, „Jarosst eltávolították, a házat pedig kirabolták volna”.⁷³ Kunszt kísérlete Jaross kiszabadítása érdekében nem járt sikerrel, Kanzler hadbíró szerint nem állt fenn a kényszernek az a foka, ami a vádlottat felmentené, ráadásul egy püspökhelyettestől elvárható lenne, hogy a lázadó kormányval szemben „nyílt és erőteljes” ellenállást fejtson ki. Így Jaross Vincét a pesti cs. kir. hadbíróóság 1849. október 2-án 6 havi porkolábi fogságra ítélte.⁷⁴ Büntetését neki sem kellett teljesen leülni, mivel decemberben szabadon bocsátották.⁷⁵ 1850. január 7-én komáromi főesperessé, 1853-ban pedig a Szent Egyedről nevezett sümegi apáttá nevezték ki. 1859-ben bekövetkezett halálát követően a fő székesegyház sírboltjába temették el.⁷⁶

A hadseregparancsnokság kezdeményezésére tartóztatták le Sámuel Alajos prépostot, pest-belvárosi esperes-plébánost és Schwab Löw pesti főrabbit, mindkettőjüket felségárulással vádolták. A pesti városi hatóság rendeletére 1849. május 27-én valamennyi felekezet templomában ünnepélyes istentiszteletet tartottak, amelyeken városvezetés által kijelölt személyek is részt vettek. Schwab prédikációjában a magyar fegyverek győzelmét mintegy természetfeletti, isteni kinyilatkoztatásként mutatta be, Magyarország függetlenségének kimondását egy üdvös és boldog korszak nyitányának, és örömteli ünnepnek nevezte. Hallgatóságát az akkori kormány támogatására intette mondván, hogy ő nemrégiben ellenkező értelemben prédikált, de most kényszer nélkül intézte szavait hallgatóságához.⁷⁷

Sámuel Alajos ugyan nem maga prédikált május 27-én, azonban ünnepi misét mondott és azt követően felolvasta a Horváth Mihály-féle imádságot, s ennek során valamennyi tábournok és a már Pestre érkezett minisztériumi tisztviselők és más hivatalnokok is jelen voltak. Május 31-én nagymisét tartott körmenettel, és felolvasta az előírt imádságot, de egy káplánja prédikált. Június 3-án ő maga beszélt, felolvasta az imádságot és egy részt a felhívásból is, a körmenetet és a nagymisét azonban egy káp-

⁷³ PL AE AVS Num. Princ. I. V 385 2. cs 1849:1223.

⁷⁴ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/434. 560-566 fol.

⁷⁵ HERMANN E. 1932. 49.

⁷⁶ ZAKAR 2003. 103.

⁷⁷ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/433. 551-552. fol.

lánja tartotta. Június 3-a szentháromság vasárnapra esett, a vádlott prédikációjában a Szentháromságról beszélt, de ki kellett térnie a függetlenségi nyilatkozatra is. Mivel az uralkodóház nem teljesítette a nemzettel szembeni kötelességeit, és a pragmatika szankciót megszegte, az országgyűlés kimondta Magyarország függetlenségét, és új kormány alakult – mondta többek között. Június 7-e Úrnapijára esett, noha Kossuth és Horváth már Pestre érkezett, a misét a szokásos módon, az előírt ünnepélyesség nélkül tartották meg. Végül június 10-én a vádlott nagymisét mondott, körmenetet vezetett a ferencesekhez, felolvasta Horváth imáját, de egy káplánja prédikált.⁷⁸

Mindkét vádlott kétségbe vonta a felségsértés vádját és a forradalmárok „terrorizmusára” hivatkozott. Schwab szerint ő a városi hatóság felszólítására tartott május 27-én istentiszteletet, nem szidalmazta a felséges uralkodóházat és nem izgatott a törvényes kormány ellen, sőt, ő mindig a felséges dinasztia támogatója volt és a törvényes kormányt támogatta szavaival. Egy 1837. május 4-i, és egy 1840. április 19-i prédikációjára hivatkozott, utóbbi nyomtatásban is megjelent. Még 1849. február 15-én is ebben a szellemben prédikált, amint azt a *Pester Kourier* is bizonyította. Sámuel arra hivatkozott, hogy a városi hatóság és az esztergomi helynökség utasítására tartotta meg május 27-től június 10-ig az egyházi ünnepeket, és szintén hivatkozott a jelenlévő tábornokok és minisztériumi tisztviselők politikai nyomására. Horváth imádságának azon részeit, amelyek az uralkodóházat és a cári csapatokat gyalázták kihagyta, az imádságot pogánynak nevezte, és dr. Zalka káplánnal a fent említett gyalázkodó részeket kihúzatta és ily módon olvastatta fel. Hivatkozott arra is, hogy az esztergomi helynökség utasítása ellenére nem lépett fel a császári érzelmű plébánosok ellen.⁷⁹

Kanzler hadbíró szerint a felségáruláshoz szükséges „gonosz szándék” nem bizonyítható, mindazonáltal az 1848. november 6-i manifesztumra hivatkozva, Kossuthoz való hűségük miatt büntetendőnek tartotta a vádlottak cselekményeit. A „terrorizmus” valóban nagy volt, de ők egyszer sem kísérelték meg az ellenállást, így a felkelők parancsainak elfogadása és követése miatt Schwab Löw főrabbit 6 hetes, Sámuel Alajos apát-plébánost 10 hetes porkolábi fogsággal büntették.⁸⁰

Kisebb bűncselekményekért is néhány hónapos fogházzal lehetett bűnhődni. Jakopovics Péter 32 éves alsóbagodi katolikus káplán a za-laegerszegi „Fehér Kereszt” kocsmában szeszes italtól felhevült állapotban szidta a császárt és a kormányzati szerveket. Letartóztatásakor szembeszállt a csendőrrel is, olyannyira, hogy annak segítséget kellett hívni.

⁷⁸ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/433. 552–553. fol.

⁷⁹ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/433. 553–554. fol.

⁸⁰ HL Absz. ir. Pesti Krg. 1849-1/433. 554–558. fol. Schwab ítéletét közölte BERNSTEIN BÉLA: A negyvennyolcas szabadságharc és a zsidók. Budapest, 1998. 163.

Másod fokú felségsértésért és a csendőrséggel szembeni ellenszegülésért kapott 10 hónap porkolábi fogságot.⁸¹ Ugyanő 1860-1862-ig a 11. (székely) huszárezred táborig lelkésze volt.⁸² Két hónap fogsággal büntették Kanizsai Károly tiszai katolikus plébános tetteit, aki 1851. augusztus 8-án letépett a templom ajtajáról egy hirdetőt, amely a fegyverek beszolgáltatását írta elő.⁸³

Hasonló volt a vétkes Kovács János seregélyesi református lelkésznek is, aki 1851 októberében Végh Zsófia gyermekének keresztelőjén becsmérlő kifejezésekkel illette a császárt és annak édesanyját. Másodfokú felségsértés miatt 6 havi vasban eltöltendő porkolábi fogsággal büntették.⁸⁴ 1852. szeptember 25-én ítélték el Sánta János gyöngyösi születésű, 35 éves katolikus papot, várkonyi káplánt, aki ugyanazon év május 20-án a szihalmi plébániára látogató Farkas József és Jakob Wittmann csendőröket fenyegette és szidalmazta: 2 hónap porkolábi fogsággal bírták jobb belátásra. Siegfried János kápolnai katolikus segédlelkész pedig fegyverrejtegetésért kapott 3 havi, vasban eltöltendő porkolábi fogságot.⁸⁵ Utóbbi néhány esetben eldönthetetlen a jelenleg rendelkezésre álló források szerint, hogy vajon a forradalom és szabadságharc eszméihez való ragaszkodás vagy más egyéb okok játszottak közre a bírósági ítéletben.⁸⁶

Összefoglalás

A börtönbüntetésre ítélt papok kisebb hányadánál szerepel a halálos ítéletekben szinte kötelezően előforduló felségárulás büntette, bár az elítéltek e két halmaznak kétségtelenül vannak közös elemei is. A vádokban gyakrabban bukkan fel a fegyveres harc támogatásával kapcsolatos cselekmények, így mindenekelőtt a nemzetőrség és a népfelkelés szervezése. Gyakran a börtönbüntetések estében is megjelenik a kereszties hadjáratban való részvétel, illetve az a súlyosbító körülmény, hogy a lelkészek visszaéltek hivatásukkal, hiszen (a jozefinizmus szellemében) híveiket az uralkodó hűségére kellett volna vezetniük. A fogház és börtönbüntetések tételeinek alsó hányadában a császári kiáltványok kihirdetésének megtagadásától és akadályozásától kezdve a bizonytalan, esetlegesen köztörvé-

⁸¹ HL Absz. ir. Pesti Kgr. 1851-12/53. 119–120. fol.

⁸² Österreichisches Staatsarchiv Kriegsarchiv Personalien Grundbuch der Militärgesellschaft Bd. I. 92.

⁸³ HL Absz. ir. Pesti Kgr. 1851-9/138. fol. 553–555.

⁸⁴ HL Absz. ir. Pesti Kgr. 1852-5/51. 706–709. fol. A források tükrében erősen túloz a verebi református templom bejáratánál olvasható emléktábla, amely szerint „Kovács János seregélyesi lelképásztor az 1848-49-es szabadságharc ideje alatt elhangzott beszédeiért a Habsburgoktól 25 éves börtönbüntetést kapott”. <http://www.velenceitonal.hu/adatlap/latnivalok/kovacs+janos+lelkipasztor+emlektablaja+vereben> (letöltés: 2020. április 17. 13.40.).

⁸⁵ HL Absz. ir. Pesti Kgr. 1850-6/57. 564–565 fol.

⁸⁶ HL Absz. ir. Pesti Kgr. 1852-9/90. 262–266. fol.

nyes jogsértések, mindenekelőtt a garázdaság esetei is megjelennek.